

Žarko Muljačić
Miramarska cesta 38/VI
HR-10000 Zagreb

O DVJEMA VRSTAMA HRVATSKIH "PSEUDOROMANIZAMA"

Novouočena pojmovna opreka, poznata u međunarodnoj jezikoslovnoj terminologiji kao *etymologia proxima* – *etymologia remota* (što se hrvatski može prevesti: *neposredna etimologija* – *daleka etimologija*), stavlja u pitanje nužnost "nazovi-izama", pa tako i *pseudoromanizama*. U hrvatskom se slučaju pokazalo, da je spomenute posuđenice bolje zvati konkretnim nazivom, tj. u svezi sa stranim (neromanskim) jezikom, iz koga ih je naš jezik primio. Veoma je malo, naime, važno, iz kog su romanskog jezika dotične riječi stigle u njemački, ruski, mađarski (itd.), jer je bitno da su one hrvatski germanizmi, rusizmi, hungarizmi (itd.). U ovom se članku, na osnovi analize brojnih "primjera", prikazuju i neka nova teoretska dostignuća koja mogu koristiti etimološkom proučavanju svih jezika.

0. Uvod

Hrvatski termini *etimologija* i *etimon* relativno su vrlo mladi (osobito drugi) pa stoga nije čudo da mnogi praktično upotrebljavaju samo prvi koji tada postaje dvoznačan: a) 'proučavanje podrijetla riječi i njihove povijesti > znanstvena disciplina koja se time bavi', b) 'najstariji dokumentirani lik neke riječi (odnosno, ako takvoga nema, takav lik koji se smije rekonstruirati na osnovi znanstvenih metoda i logičnih prosudbi koje vode računa o užem i širem prostornom i vremenskom kontekstu)'. U jezicima gdje upotreba tih termina ima već dužu tradiciju, na pr. u talijanskome (*DISC*, 901, datira prvi od 13., a drugi od 17. st.), sve je manje jezikoslovaca koji pišu *etimologia* i pri tome misle na *etimo*. Za njihovo pravilno razlikovanje usp. Telmon (1994, 289). Nepoznate su se godine počela razlikovati dva tipa etimona, za koje su se najčešće udomačili latinski nazivi *etymologia proxima* i *etymologia remota* i to ne samo na relaciji *jezik sin* – *jezik praotac*,¹ nego i kad je došlo do prekida kontinuiteta određenih

¹ M. Pfister (1980, 21–22; 2001, 37–38) ističe da je za većinu romanista, ukoliko se neki jezik supstrata ili adstrata nije umiješao, dovoljno doprijeti do latinskog lika koji je onda za većinu

jezičnih znakova (usp. etruski infiltrat koji je urodio pojavom korijena AM-*'ljub(iti)'* u starolatinskome).² Postoje razna mišljenja zašto nije dovoljna jedna etimologija.³

U ovome nas radu ne zanimaju analogne vrlo stare pojave na relaciji hrvatskih – praslavenski, nego netočne kvalifikacije mnogo mladih tobožnjih hrvatskih romanizama. Radi se o posuđenicama koje su u naš jezik stigle iz neromanskih jezika, osobito iz njemačkoga (usp. imenicu *frizer* itd.⁴) i ruskoga⁵ (usp. *dežurni* itd.), koje na žalost, uz male pomake na bolje u najnovije vrijeme,⁶ bivaju i dalje etiketirane, i u ozbiljnim priručnicima, kao francuzizmi,⁷

riječi određenog romanskog jezika tzv. *etymologia proxima*. Priznaje međutim, da ima lingvista (osobito u Italiji) koji žele ići stepenicu dublje, do indoeuropske ili predindoeuropske "nebu-loze" (u Italiji se pod potonjim najčešće misli na etruski). Kao primjer za "normalne" etimologije spominju razni autori tal. imenicu *nido* 'gnijezdo' < lat. *nidus* 'isto' < ie. *nizdos 'ležaj' (usp. Telmon, 1994, 289); Pellegrini, 1981, 197, bilježi nešto drugačiji ie. 'daleku' etimologiju (*ni-sd-o-s) za koju daje značenje 'ove ci si sieđe giù'. O daljem raščlanjenju ove terminološke opreke v. § 1.

² Pošto se leksička obitelj lat. *amāre* ne da objasniti nikakvim ie. "dalekim" etimonom, G. Devoto je predložio da se ta uloga, ali samo u latinistici, udijeli mediteranskom korijenu vidljivom u imenu etruskog božanstva Aminth (Devoto, 1967, 15). Što se talijanistike tiče, podrijetlo glagola *amare* je latinsko.

³ Pfister (2001, 38) rezonira ovako: »... Questa divergenza dovrebbe dipendere dai differenti orientamenti nella ricerca; ma è possibile che sia anche una variabile di scuola: nel sistema universitario italiano, spesso, la filologia romanza è parte della più vasta formazione glottologica, che comprende oltre allo studio delle lingue romanze anche la filologia classica, l'indoeuropeistica e la linguistica generale; tanto da poter in qualche modo condizionare le scelte metodologiche«.

⁴ U francuskome (i starome) nema sličnoj imenici ni traga. Postoji samo glagol *friser* koji, i. o., znači '(na)kovrčati kosu'. U njemačkom je, uz pomoć infiksa, nastao glagol *frisieren* 'češljati', a od njega cijela jedna mala leksička obitelj, polazeći od *Friseur* (koji neki pišu "njemačkije", tj. *Frisör*) i ženskog lika *Friseurin* (za koji se u Austriji rabi *Friseuse*, koji neki pišu *Frisöse*). Za ulogu posuđenog infiksa *-ir-* u hrvatskome (gdje se može dodati i osnovama slavenskog podrijetla, na pr. *urudžbirati*) v. Jernej (1959), Lazić (1977).

⁵ Pri etiketiranju neke hrvatske riječi kao (bliskog) rusizma treba biti barem teoretski oprezan, jer se može raditi o rusizmu nekog drugog slavenskog jezika, pa bi on tada mogao biti naš srbizam, slovenizam itd., što je vrlo teško dokazati: za mnoge neologizme 19. i 20. st. ne znamo, kad su se prvi put pojavili u tiskanom obliku u knjigama (što se novina tiče, to je iznimno poznato). Neki uputi na pisce nisu "savršeni" (usp. Matica srpska, V, 1973, 731, gdje, s. v. *semafor* (s dvije naglasne mogućnosti), nalazimo citat iz *Politike* (1959) i iz nekog djela Milana Begovića koje ne možemo točno ustanoviti, jer mu se ne navodi godina izlaska (a u *Bibliografiji*, u knjizi I (1967), spominju se četiri njegova naslova, objavljena od 1921. do 1940.).

⁶ Svatko se o tome može uvjeriti, ako usporedi neke natuknice u Anič-Goldstein (1999) i u HER (2002), za što je zaslužan Ranko Matasović. Međutim neke griješke nisu uklonjene, pa se u oba ova priručnika *frizer* netočno smatra francuzizmom (1999, 455; 2002, 361, u natuknici-grozdu *frizirati*).

⁷ Znam da mnogi naši jezikoslovci vole termin *galicizam* i da je sličan naziv jedini moguć u nekim stranim jezicima (na pr. u njemačkome), međutim francuski jezikoslovci bilježe kao primarno značenje riječi *gallicisme* "sintaktička konstrukcija"/"frazna tipična za moderni francuski jezik", koje stranci moraju naučiti u cjelini, da ne bi postali smiješni, ako bi ih doslovno prevodili; usp. *il vient de mourir; garder le lit* itd.

a zapravo se radi o germanizmima,⁸ o rusizmima,⁹ o hungarizmima, itd. U drugu vrstu naših "pseudoromanizama" spadaju, i ovaj put samo provizorno, mnogo malobrojnije hrvatske izvedenice i složenice koje sadrže jednu površinski gledano zaista romansku sastavnicu (ili čak više od jedne), samo što je hrvatska cjelina "unikatna", čime mislim reći da ni u jednom romanskom jeziku nećemo naći ništa sličnoga ni na fonomorfološkom, ni na semantičkom sektoru. Najbolji je za to primjer hrvatski povratni glagol (vjerojatno hapaks) *mirakulati se* 'čuditi se', zabilježen 1701. god. u službenim spisima kancelarije na otoku Mljetu (tada dijelu Dubrovačke Republike).¹⁰ Moj se rad dijeli na tri poglavlja: 1. "Neposredni" i "daleki" etimoni; 2. Tzv. mnogostruki etimoni; 3. Selektivno oprimjerenje.

1. "Neposredni" i "daleki" etimoni

Iz gornje se opreke ne smije zaključiti da su moguća samo ta dva "stupnja" etimološke analize (za koje u engleskom postoje termini *proximal etymology* i *distal etymology*, odnosno *proximal etymon* : *distal etymon*), jer nas nostratisti uvjeravaju da je često moguće naći još "dalje" etimone.¹¹ Međutim, za romanističke potrebe dovoljna su nam dva uobičajena stupnja. Ovdje je potrebno istaknuti da će biti dobro držati se "zlatne" sredine i ne dati se zavesti "inflatorskim" i "deflatorskim" tendencijama koje su tu i tamo nazočne, pa čak i u djelima vrhunskih etimologičara. Tako je jedan od najvećih etimoloških stručnjaka u romanistici Yakov Malkiel (Kiev, 1914. – Los Angeles, 1998.) u svojoj »Autobibliografiji« (1988, 33) (koja hvalevrijedno sadrži i od njega formulirane sažetke oko jedne sedmine njegovih 815 bibliografskih jedinica koje nisu sve

⁸ Pok. prof. M. Kravar zalagao se za upotrebu termina *teutonizam* (da se pod *germanizmom* ne bi shvaćale posuđenice iz svih germanskih jezika); na žalost nije uspio. Talijani su u boljoj situaciji nego mi: raspoložu terminom *tedeschismo*.

⁹ Naravno, uz uvažavanje rečenoga u bilj. 5. Istraživanjem vojničke terminologije 19. i 20. st. možda bi se ustanovilo, da je u nekom velikom jeziku za '(pod)časnik zadužen (određenog dana) za djelatnosti određene vojne jedinice' postojao naziv s naznakom koja je značila 'od dana' (koju su Rusi upotrijebili za svoje poznate termine: *dežurnyj*, *dežurstvo* i glagol *dežurit'* (usp. Bielfeldt, 1982, 145) prema francuskoj sintagmi *de jour*). Na žalost nisam u dostupnim mi francuskim rječnicima našao za to potvrdu (oni navode: *officier de service*). Wahrig (1977, kol. 3863) ima: *Unteroffizier vom Dienst* (skraćeno *UvD*) 'für den organisator. Ablauf des tägl. Dienstes einer Kompanie verantwortl. Unteroffizier'. Teoretski je moguće da su Rusi (čija je aristokracija odlično poznavala francuski, a nerijetko i njemački) "skovali" od francuskih dijelova pridjev *dežurnyj* koji nije postojao u francuskome ni kao cjelina, ni kao sklop prvih dvaju morfema (drugo je *homme du jour*). Najvjerojatnije je netko u Kraljevini Srbiji imitirao Ruse itd.

¹⁰ Usp. Stojan (2001). S obzirom da ću o toj temi pisati na drugom mjestu, ovdje ću se pozabaviti samo prvom vrstom hrvatskih "pseudoromanizama".

¹¹ Takvi bi se mogli zvati *etymologia remotior* i *etymologia remotissima*, no nitko se još nije njima poslužio. Ne sasvim blizi etimoni (na pr. "prazapadnoslavenski") mogli bi se označiti terminom *etymologia propior*.

etimološkog karaktera), smatrao potrebnim da uz jednu svoju studiju (Malkiel, 1983) napiše i "heretičke" misli s kojima će se malo tko moći složiti.¹²

Jedna formulacija G. B. Pellegrinija (1981), koju M. Pfister (2001, 38) spominje usput, ukazuje na etimologe koji bi se kanda (makar to izričito ne kažu) zadovoljili (kad je riječ o nizu: talijanski < latinski itd.) samo jednim etimologijskim "stupnjem", datiranim u različitim vremenskim dubinama: vrlo dalekoj, kad je riječ o talijanskim leksemima koji se od svojih latinskih predložaka neznatno fonetski i semantički razlikuju (ili se uopće ne razlikuju!!!), usp. *nido* / *nīdus* < ie. *ni-sd-os), i mnogo bližoj, kad je riječ o nizu poput *amare* / *amāre* koji nastavlja nepoznati etruski predložak čija je *etymologia proxima* nepoznata.¹³

Zadnji je slučaj flagrantan primjer historicističkog konzervativizma kojega se još nisu oslobodili ni neki proučavatelji modernih jezika u kontaktu i konfliktu. Ako se baš insistira na terminološkoj razlici nizova hrvatskih riječi čija je EP praslavenska, a ER indoeuropska, i takvih čija je EP, na pr., njemačka [a (najmlađa) ER na pr. francuska] (primjer *kondukter*), onda bi se moglo razlikovati *etymologia proxima verticalis* (na pr. *žena* < prasl. *ženà) nasuprot *etymologia*

¹² Tu čitamo unutar četverouglatih zagrada sažetak: »Affirming that Sp. *estribillo* 'refrain' is a diminutive of *estribo* 'stirrup' is merely stating the obvious, i. e., supplying the proximal etymology. Beneath it lie entombed possibilities for, at least, two distal etyma. Arabic *marqaz* could be a distant prototype ('semantic calque'), but the situation is obscured by an embarrassing chronological gap. OGal. – Ptg. *trebelho*, traceable to a Latin verb for ritualistic dancing (M. vjerojatno aludira na *tripudiare*, op. Ž. M.), at one time established a contact with *estribillo*; was it on the giving or on the receiving side? Then again, although Sp. *estribo*'s Germanic provenience is well established at present (šp. riječ znači 'stremen', op. Ž. M.), almost all particulars remain dubious. See also 234, 261, 289«. Te tri bibl. jedinice, od kojih mi se najvažnija čini prva (»Primary, Secondary, and Tertiary Etymologies: The Three Lexical Kernels of Hispanic *saña*, *ensañar*, *sañudo*«, *Hispanic Review* 42, 1974, 1–32), na žalost mi nisu dostupne. Revolucionarno novim smatram tu prvi put spomenutu mogućnost, da etimoni ne moraju obvezno biti čitavi jezični znakovi, nego da mogu biti i njihove značenjske komponente koje, ako potječu iz heterofamilijarnog jezika, pri kalkiranju dobivaju u jeziku primatelju označitelj ('*signifiant*') koji akustički redovno sasvim odudara od svog 'predloška'. Usp. *tesoro di notte* (kalk iz njemačkoga *Nachttresor*) koji se upotrebljava u talijanskom švicarskom statolektu u kantonu Ticino (za što u Republici Italiji, tj. u najvećem talijanskom statolektu, postoji samo *cassa continua*, usp. Muljačić, 1994b, 260). Na upit kako glasi neposredni etimon termina *tesoro di notte*, ne smije se odgovoriti s **thesaurus de nocte* nego treba uputiti na njem. *Nachttresor*.

¹³ Pfister (2001, 38) referira o Pellegrinijevoj interpretaciji Devotova zalaganja za po njemu važniju stariju etimologiju (koju ne zove ER) citirajući Pellegrinijevu recenziju (Pellegrini, 1981, 197): »Così, ad es., per G. Devoto non è sufficiente per spiegare l'it. *amare* o *nido* rinviare unicamente al chiaro antecedente lat. *amāre* e *nīdus*, poiché tra la voce latina e quella italiana vi è un'assoluta continuità semantica in seno, sostanzialmente, alla medesima lingua. La vera rottura o interruzione della tradizione (ciò che equivarrebbe a indicare, dare una etimologia) sarebbe avvenuta tra etrusco (cui viene ascritta sulla base dell'interpretazione di un testo vascolare, la forma **am-*) e l'imprestato *amāre*; oppure tra l'antecedente del lat. *nīdus* da ie. *ni-sd-os ('ove ci si siede giù') e tale sostantivo, continuatosi senza alcuna interruzione nell'it. *nido* ecc.«.

proxima lateralis (kondukter < njem. *Kondukteur*), nakon čega bi termin *pseudoromanizam* postao suvišan.

Po svemu sudeći termini EP i ER su nastali u Italiji i u početku su se rabili na liniji: talijanski – latinski – indoeuropski, ukoliko nije došlo do prekida kontinuiteta.¹⁴

U hrvatskoj se etimološkoj praksi vrlo dugo rabio neprecizirani termin *etimologija*, a kad se radilo o konkretnoj odluci u proučavanju podrijetla očitih posuđenica, tuđica itd., bilo je autora koji su se svjesno (ili podsvjesno) zalagali za grčko (v. najglasovitije slučajeve *parangal* i sl.; *perun* 'vilica' i sl.), francusko (usp. *frizer* itd.) pa čak i langobardsko (usp. *banak* 'klupa') podrijetlo. Motivi su mogli biti dvojaki: a) da bi broj *-izama* iz "osovinskih" jezika (osobito iz talijanskoga zbog poznatih presizanja na hrvatske pokrajine uz jadransku obalu) ispao što manji; b) za pobornike povijesne gramatike vrijedi samo (ili više) "iskonska" etimologija. Opravdano je kritizirao tadašnje mišljenje P. Skoka njegov stariji kolega Milan Rešetar (1934.). Na takve sam se pojave nadovezao nekoliko puta (usp. Muljačić, 1962, 345; 1994, 673–674; 1995, 16), pri čemu sam izgubio iz vida da se Skok (1881.–1956.) u svom *ERHSJ*, koji je dovršio nakon završetka Drugog svjetskog rata, vrlo često "ispravio" (kad su spomenute opasnosti postale neaktualne); usp. *ERHSJ I* (1971, 105, s. v. *bànak*; *II*, 1972, 591–592, s. v. *palangâr* pri čemu dopušta da ta riječ može »u Dalmaciji i Istri ... biti dalmatoromanska« (dakle ne import iz venecijanskoga ili nekog drugog govora iz Italije); *II*, 1972, 643, s. v. *perûn*¹: »... Balkanski grecizam..., arb. *pirûn*. Nalazi se i u sjeverotal., furl., tršč. i mlet. Zbog toga postoji mogućnost da u našoj jadranskoj zoni potječe odatle«. Naravno, nije mogao znati što je Manlio Cortelazzo (*L'influsso linguistico greco a Venezia*, Bologna 1970) napisao o mletačkim grecizmima *parangalo* (str. 170–172) i *piron* (str. 185–186).

Pošto nijedan naš stariji lingvist nije upotrebljavao termine EP i ER, sva je prilika da meni za to u Hrvatskoj pripada "zasluga" (ili "krivnja").¹⁵

¹⁴ Iako sam konzultirao sve dostupne mi jednojezične talijanske povijesne rječnike pa tako i najbolji (Salvatore Battaglia, ur., *Grande dizionario della lingua italiana*, I–XXII, Torino, UTET, 1961–2002), nisam mogao ustanoviti tko je prvi upotrijebio te termine odnosno kada su oni u talijanskoj znanstvenoj literaturi prvi put upotrijebljeni u latinskoj, odnosno u talijanskoj formi.

¹⁵ Drugi su otkrili (što sâm nisam znao) i da sam ja prvi upotrijebio termin *standardologija* u hrvatskom (Jedlička, 1990) te termine *standardologia* (*comparata*) i *lingua-tetto* u talijanskome (Sorba, 2000, 230). Isti mi je autor povjerio u pismu od 24. 10. 2002., da sam ja prvi upotrijebio (1983) termin *standardologie* u francuskome. "Očinstvo" engl. lingvističkog termina *standardology* (koji, na pr., upotrebljava prof. Rebecca Posner, 1996, 196, 206–217) nije lako otkriti, jer je isti termin postojao mnogo prije u engleskoj merceologiji i rabio se kao apstrakt za opreku: 'standardni proizvodi' (na pr. obične prosječne košulje) i 'proizvodi više klase' (stoga nije moguće utvrditi, da li su engleski kolege proširili njegovu upotrebu i u lingvistici, ili su se inspirirali mojim primjerom).

2. Tzv. mnogostruki etimoni

A. Niculescu (2001, 127) spominje da je Jakob Jud, recenzirajući dva rumunjska etimološka rječnika (*ASNSL, CXX, 1908, 458–464*), predložio za koegzistenciju raznih etimona nekih rumunjskih riječi (između kojih se njihovi autori tada nisu mogli odlučiti pa su ih samo poredali) njemački naziv koji Niculescu ne citira u izvorniku već ga prevodi s *etimologie molteplici*. Po mom mišljenju upotreba tog termina nema smisla, jer se ne radi o stvarnim nego samo o potencijalnim etimonima (gdje je kasnije nađeno "rješenje" koje se može smatrati konačnim, "preživio" je samo jedan etimon).

Sasvim je druge prirode koegzistencija glasovno i značenjski (skoro) jednakih inačica na širokim prostranstvima jezika naroda koji su stoljećima živjeli na povijesnim vjetrometinama i silom ili milom posuđivali iz raznih izvora gotovo jednake 'homoetimonske' jezične znakove. Njima se osobito bavio rumunjski lingvist A. Graur (1963) koga Niculescu (2001, 125–127) poštuje (iako se s njime politički nije slagao). Radi se o grecizmu *lampă / lambă* 'svjetiljka na ulje' i o novijim posuđenicama koje sve glase *lampă*, a znače 'svjetiljka na plin' / 'na struju' (tip na petrolej je N. zaboravio) i mogu potjecati iz mađarskoga, njemačkoga, ruskoga i francuskoga. Niculescu bi se radije bavio modernim internacionalizmima raznog podrijetla kao što su rum. riječi "s mnogostrukom etimologijom": *crystal, agent, monetă, profesor, diplomă* (pri čemu se zaustavlja na nepreciziranoj tvrdnji »con forme differenziate talvolta tramite l'accento oppure tramite fonetismi« ne otkrivajući nam kriterije na osnovi kojih se može odrediti njihovo konkretno podrijetlo ne više u dijalektima, nego u regiolektima rumunjskog standardnog jezika). Lijep pandan nalazimo u suživotu dvaju morfološki oprečnih nizova posuđenica ženskog roda u hrvatskom standardnom jeziku i muškog roda u njegovu dalmatinskom regiolektu (u kome je prvi primjer još neobično vitalan u Dubrovniku). Usp. imenice ženskog roda (jedine moguće u kontinentalnoj Hrvatskoj): *violína, mandolína, sandolína* i dalm. regionalizme: *violin, mandolin, sandolin*. Te starije posuđenice potječu od odgovarajućih talijanskih riječi muškog roda (*il violino* itd.). Pobjednički likovi ženskog roda došli su nam iz njemačkoga (*die Violine* itd.). Usp. Wahrig (1977) s. v.; Sočanac (2001). Imenica *sěmafor* (koju stariji rječnici donose s kratkim uzlaznim naglaskom na drugom slogu) postoji, u starijim značenjima, u francuskome, talijanskome, njemačkome, ruskome i engleskome.¹⁶ U najnovijem značenju ('stup sa svjetlosnim signalnim uređajem na

---

¹⁶ Najstarije značenje ('optički telegraf za komuniciranje s brodovima') dokumentirano je već 1812. za franc. *sémaphore*, s. m. (usp. Robert, 1973, 1632). *DISC* (1997, 2435) kaže za tal. imenicu muškog roda *semaforo* da je, u tom značenju, zabilježena prvi put 1838. kao »comp. di gr. *sēma* 'segno' e *-foro*, su base fr. *sémaphore*«. Za drugo, željezničko značenje Robert (ib.) ne donosi datuma i zadovoljava se definicijom »dispositif (mât muni d'un bras mobile) qui

gradskim prometnicama koji pokazuje crveno, žuto ili zeleno¹⁷) ne postoji u francuskome, njemačkome i engleskome,¹⁷ što znači da je u hrvatski mogao doći iz talijanskoga (gdje *DISC*, 2435, datira to značenje od 1935.), iz ruskoga (gdje, sudeći po postojanju pridjeva *semaformnyj*, termin nije suviše recentan; nažalost ga Bielfeldt, 1982, 873, ne datira) ili iz nekog drugog slavenskog jezika. Kako je rečeno u bilj. 5, zabilježen je neprecizirane godine u jednom proznom djelu Milana Begovića bez točna datuma (najranije Begovićevo ekscerpirano djelo je iz 1921., najkasnije iz 1940.) i u beogradskom dnevniku *Politika* (nepoznatog dana 1959.). Vjerojatno ćemo o datumu primjera kod M. Begovića saznati nešto više kad izađu njegova sabrana djela u 24 sveska od kojih će svaki sadržavati rječnik tu potvrđenih riječi (prvi svezak, *Pjesme 1*, izašao je u Zagrebu u studenome 2002.). No to neće biti dovoljno da se ustanovi kada i kojim je putem ta riječ došla u hrvatski tisak i u hrvatski govorni jezik. U slučajevima kao ovaj još se jednom ukazuje genijalnost poznate Gilliéronove misli koju je Y. Malkiel u engleskom prijevodu donio u naslovu jednog svog ranog rada (Malkiel, 1967; usp. i monografiju Hillen, 1973), i aktualnost njena produženja koje vodi računa o strukturama u kojima žive govornici svakog jezika, dakle o politolingvističkim i kulturoolingvističkim čimbenicima. U tekstu citiranog članka Y. Malkiel je naglasio: »Each word has a history of its own and one cannot observe it through the linguistic prism alone«. Ako se odvažu ruski i talijanski udio kod nas u prvim godinama poslije 1945., očito je da je "snaga" prvoga bila mnogo veća. Stoga nećemo pogriješiti, ako i bez dokaza priznamo "zasluge" ruskog jezika u afirmaciji te posuđenice u tisku svih republika tadašnje Države.

3. Selektivno oprimjerenje

Ovom sam se temom počeo baviti za vrijeme dvaju kraćih studijskih boravaka u S. R. Njemačkoj kao stipendist Zaklade Alexander von Humboldt. Pošto 1970. god. nisam mogao otputovati u Atenu na Drugi međunarodni kongres za proučavanje Jugoistoka, prve sam rezultate tih istraživanja objavio kasnije (Muljačić, 1971, 1973, 1978, 1979a) i primijenio ih u dvjema recenzijama (Muljačić, 1970, 1980). Dodajem uzgred da sam prve rezultate istraživanja o drugoj vrsti hrvatskih "pseudoromanizama" objavio u drugom nizu publikacija, od kojih ističem tri (Muljačić, 1977b; 1979b; 1981). Najbrojniji su slu-

---

indique si une voie de chemin de fer est libre ou non«. Sudeći po Wahrigu (1977, stupac 3368) imenica *Semaphor* ima samo navigacijsko i željezničko značenje što vrijedi i za engleski (usp. Messinger-Rüdenberg, 1987, 569: *semaphore* '(Flügel)Signalmast', 'Optischer Telegraph').

¹⁷ "Semafor" u modernom smislu (na ulicama i cestama) Francuzi zovu *feux de signalisation* (usp. Lange-Kowal, II, 1975, 604), Nijemci *Verkehrssampel* s. f., ili samo *Ampel* (Wahrig, 1977, stupac 3938), a Britanci (Messinger-Rüdenberg, 1987, 1368) *traffic light(s)* ili *stop-go light*. Postoji i leksem *stop-light* za crveni signal (*ib.*, 623) (u njemačkome: 'Bremslicht', 'rotes (Verkehrs)Licht').

čajevi komentirani s lingvističkog stanovišta u Muljačić (1971), a s osvrtom na teškoće do kojih zbog njih dolazi kod hrvatskih studenata talijanistike u Muljačić (1973).¹⁸

U najvećem broju slučajeva radi se o hrvatskim germanizmima (zanemari-vo je što su to najčešće njemački francuzizmi, a rjeđe njemački talijanizmi) i o hrvatskim rusizmima. Da te posuđenice nisu *hrvatski* romanizmi, dade se zaključiti na osnovi fonetskih, semantičkih i morfoloških kriterija koji svi (ili samo dio njih) kod postojanja romanskih likova ukazuju na veću sličnost njemačkih (odnosno ruskih) "prethodnika" s konkretnim hrvatskim posuđenicama. Isti nam kriteriji pomažu u sasvim rijetkim primjerima, kod kojih nije odmah očigledno, jesu li to germanizmi ili rusizmi. Pošto ne postoje prethodni radovi o leksiku stranog podrijetla u dnevnim listovima koji su od 1880. izlazili (ili još uvijek izlaze) u Zagrebu, Splitu, Sarajevu i Beogradu te o datumima prvih potvrda očitih rusizama (francuskog podrijetla) koji su se pojavili prije u Srbiji, nego u Zagrebu i Splitu, neke navode iz sljedećih popisa treba primiti s rezervom.

3.1. Germanizmi

Za istraživanja na ovom području bezuvjetno je potrebno koristiti se (diferencijalnim) rječnicima (i drugim studijama) koji se bave statolektima njemačkog standardnog jezika u Austriji i u germanofonom dijelu Švicarske, te regiolektima u saveznim zemljama na jugu S. R. Njemačke. Usp. Ammon (2000), Ebner (1998), Koller (2000), Meyer (1989), Muhr et alii (izd.) (1995), Wiesinger (2000) i važniju literaturu koju citiraju spomenuti autori.

Kao "školski" primjer golemih razlika u formi i sadržaju između francuskih riječi koje su utjecale na njemački i njihova "novog života" nakon integracije u njemački spomenuo bih po jedan par imenica i glagola, konkretno: a) *le blâme* 'ukor', 'prigovor', 'neodobranje' – *die Blamage*¹⁹ 'osramoćenje', 'bruka';

¹⁸ Jedna lektorica saopćila mi je i. o. i ove 'bisere' koje je našla ispravljajući studentske pismene zadatke. Trebali su prevesti na talijanski: »Pođi u trafikku (ili: trafikantu) i kupi mi dvije kutije cigareta!«. Mnogi su napisali: »Va' nella *traffica* (dal *trafficante*) e comprami due scatole di *zigarette*!« umjesto pravilnog: »Va' dal tabaccaio e comprami due scatole di *sigarette*!«. Na njih su loše utjecali hrvatski germanizmi (austrijacizmi) *trāfika*, s. f. < *Trafik*, s. f., i *trafikant* < *Trafikant*, koji su svojim oblikom sasvim malo, a svojim značenjem skoro nimalo 'povezani' s tal. imenicom muškog roda *traffico* 'trgovanje', 'promet'. Usp. Muljačić (1973, 297–298).

¹⁹ Istina je da je velik broj francuskih imenica izvedenih od glagola pomoću sufiksa *-age* (čitaj [-aʒ]) posuđen u njemački (u kojem se on čita [aʒə]) i da se on tu "osamostalio" i postao aktivniji nego u francuskome, kao u ovom primjeru, no nema sumnje da su hrvatske posuđenice na *-āza* odreda germanizmi ne samo zbog triju glasova u sufiksu nego i zbog (njem.) ženskog roda (svi su primjeri u francuskome muškog roda). Stoga griješe oni koji ih proglašavaju francuzizmima (čak i *HER*). Isto vrijedi i za rijetke francuske imenice izvedene istim sufiksom od imenica preuzete u njemački (na pr. *die Bagage* 'prtljag', 'ološ' čije pejorativno značenje *ne postoji* kod franc. *le bagage*!).

b) *blâmer* 'koriti'; *se blâmer* 'sebi prigovarati' – *blamieren* 'osramotiti', 'učiniti smiješnim'; *sich blamieren* 'obrukati se', '(o)sramotiti se'. Uočljive su velike formalne, semantičke i morfološke gramatičke (v. rod imenica) i morfološke leksi-kalne (v. njem. infiks koji nema uzora u francuskom liku) razlike.

Vrlo je vjerojatno, da smo iduća dva niza dobili iz njemačkoga (a ne iz francuskoga, talijanskoga ili ruskoga):

a (na to upućuju njihovi označitelji / *signifiants*)

arhiv,²⁰ *beletristika*,²¹ *cigareta*,²² *ciklona*, s. f.,²³ *citāt*,²⁴ *dresura*,²⁵ *eklatantan*,²⁶ *filistar*,²⁷ već spomenuti *frizer* itd., *garaža*,²⁸ *glazura*,²⁹ *harlekin*,³⁰ *koncilijantan*,³¹ *lafēt*,³² *montanistika*,³³ *ordinacija* (liječnička),³⁴ (pisati / nositi) *parole*, f.

²⁰ Franc. lik je plurale tantum ž. roda *archives*, tal. glasi *archivio*. Pošto se njem. lik *Archiv* glasovno završava na [f], postoji mogućnost da je taj termin u dijelu Hrvatske preuzet iz latinskog *archivum*, a ondje gdje je preuzet iz njemačkoga, da je prevladala tzv. skripturalna etimologija.

²¹ Očito je da ta riječ ne potječe od franc. *belles lettres* ni od tal. *belle lettere* nego od njem. *Belletristik* (u njem. postoji i *nomen agentis Belletrist* i pridjev *belletristisch*). Prema DISC (1997, 273–274) postoje analogne vrlo recentne tal. tvorbe, na pr. *bellett(e)ristica*, zabilježena tek 1955.

²² Prvi glas očito ukazuje na njem. *Zigarette*. Teoretski je moguć i kolonijalnomletački predložak koji je, protivno od fonije u gradu Veneciji, sačuvao fonem /ts/ (pa stoga taj govor još može razlikovati *zento* 'sto' od *sento* 'osjećam').

²³ Samo njemačka meteorološka terminologija razlikuje *der Zyklon* od *die Zyklone*, usp. Wahrig, 1977, stupac 4320.

²⁴ Taj lik očito ne potječe od franc. *citation* i tal. *citazione*.

²⁵ Taj se sadržaj francuski kaže *dressage*, a talijanski *addestramento*.

²⁶ Izgovor njemačkog lika bolje odgovara hrvatskome (ali v. i bilj. 20).

²⁷ Nasuprot njem. *Philister* francuski ima *philistin*, a talijanski *filisteo*.

²⁸ Ženski rod i reproduciranje završnog njemačkog *šva*-vokala hrvatskim *a* vojuju u prilog našeg prijedloga.

²⁹ Franc. ekvivalenti glase *vernīs* ili *glāçure* (u slastičarstvu *glace*), talijanski *smalto* (odnosno *glassa*).

³⁰ Franc. i tal. lik ne sadrže početno *h* (usp. *arlequin*, *arlecchino*).

³¹ Njem. *konziliant* se, što glasovno, što grafički više priliči nego franc. *conciliant* (a pogotovo nego tal. *conciliante*).

³² Etimon nikako ne može potjecati od franc. *affût* (i tal. *affusto*); Anić-Goldstein (1999, 760) upućuju na njem. imenicu ž. r. *Lafette*. Brine me jedino m. rod, koji odgovara ruskom ekvivalentu *lafēt* (Bielfeldt, 1982, 338).

³³ Anić-Goldstein (1999, 866) tumače taj neologizam »znanstveno proučavanje rudarstva i rudarenja« (v. i HER, 2002, 761, s uputom na lat. *montanus* 'planinski'). Iako taj lik nisam našao u dostupnim mi njem. rječnicima, teško da se može raditi o sasvim samostalnoj hrv. tvorbi (Wahrig, 1977, stupac 2550, donosi *Montanindustrie* 'Bergbau u. Hüttenwesen umfassende Industrie' i politički termin *Montanunion* 'Europska zajednica za ugljen i čelik'). Čuo sam od starih Splitsana da je netko "studirao montanistiku u Beču", pa se može raditi o hrvatskom germanizmu čije nas podrijetlo – od lat. odn. tal. dijelova – u ovom kontekstu ne zanima.

³⁴ Ovdje treba apstrahirati od franc. *ordination* i tal. *ordinazione* 'ređenje svećenika', ograničiti se na romanske nazive te 'institucije' (franc. *cabinet de consultation*, tal. *ambulatorio*, *gabinetto* / *studio medico*), te, apstrahirajući od njem. standardnih likova *Ambulanz*, *Sprechzimmer*,

pl.,³⁵ *pašteta*,³⁶ *riskantan*,³⁷ *skica*,³⁸ *stimulirati*,³⁹ već spomenuta *trafika*, *vesta-linka*.⁴⁰ Tu spada i arhaizam *gardedama*.⁴¹

b (na to upućuju njihovi označenici / *signifiés*)

apar,⁴² *bruto*,⁴³ *kartoteka*,⁴⁴ *lektira*,⁴⁵ *manikir*,⁴⁶ *mapa*,⁴⁷ *patent*,⁴⁸ *peron*,⁴⁹

uputiti na austrijskonjem. *Ordination* 'ärztl. Behandlungsraum'; Wahrig (1977, stupac 2718) donosi da ista imenica u stand. njem. jeziku znači i 'ärztl. Verordnung' ('recept') i 'Sprechstunde' ('vrijeme kad liječnik prima / ordinira').

³⁵ Ova riječ, koja u nas nije postojala prije 1941., nije rusizam (Bielfeldt, 1982, 560, donosi imenicu m. roda *parol* 'Parole', 'Losung(swort)'). Wahrig (1977, stupac 2754) donosi imenicu ž. roda *Parole* 'lozinka', 'krilatica', 'geslo' (fig. 'Schlagwort', 'Anweisung für eine Handlung, an eine pol. Partei (Wahl-)', iz čega još nije očita njena kod nas poznatija ulična metamorfoza.

³⁶ Radi se o njem. imenici *Pastete* u južnonjem. (bavarskom) izgovoru sa [-št-]. Kao što je poznato, stand. njem. grupe pisane *st*, *sp* izgovaraju se s početnim [š] samo na početku riječi / morfema; u Hamburgu (Plattdeutsch-utjecaj) to se ne dešava nikad, a na jugu Njemačke (skoro) svako *sp*, *st* čita se sa š, na pr. u *Fürst*, *erste* itd.

³⁷ Franc. ima samo pridjev *risqué* (*risquant* je part. prezenta, dakle prilog), a tal. *arrischiato*, *rischioso* (*rischiante* glasi part. prezenta glagola *rischiare*).

³⁸ Neizbježni je etimon njem. *Skizze*, ž. r. Tal. ekvivalent glasi *schizzo* m. r., a francuski *esquisse*, ž. r.

³⁹ Već zbog infiksa mora se pomišljati na njem. *stimulieren*. Da li je antonim *destimulirati* hrv. tvorba ili se radi o njem. liku, koji rječnici nisu još zabilježili, ne bih znao reći. Svakako mu etimon nije iz ruskoga (Bielfeldt, 1982, ima samo *stimulirovat'*, str. 947).

⁴⁰ Usp. njem. *Vestalin* (Wahrig, 1977, stupac 3997). Rom. likovi glase (grafički) identično (*vestale*).

⁴¹ Anić-Goldstein (1999, 469) za *gardedama* upućuju na austr. njem. *Gardedame* (taj lik kod Wahriga nije naveden).

⁴² Njemačko podrijetlo te hrv. riječi je sigurno u slučajevima kad joj u talijanskom (odn. francuskom) odgovaraju uvijek (ili pretežitno) drugi leksemi: *apparecchio*, *macchina* odn. *appareil*, *machine*. Teže se odlučiti, ako postoje istoznačni parovi, na pr. njem. *Apparat* i tal. *apparato* ('upravni, policijski, birokratski aparat').

⁴³ Za taj pojam talijanski posjeduje od 14. st. pridjev *lordo* (usp. *DISC*, 1997, 1428). Zbog svoje recentnosti hrv. lik može biti samo germanizam (čime se ne niječe da njem. *Brutto* duguje svoje postanje odavna nestalom sekundarnom značenju tal. *brutto* 'prljav' > 'nečist' (unutar trijade 'neto' = 'bruto' od koga je odbijena 'tara').

⁴⁴ Njem. *Kartothek* (i kraći sinonim *Kartei*) znači 'skup cedulja ili kartona s unesenim podacima' (dakle ono što se francuski kaže *fichier*); tal. *cartoteca* znači gotovo uvijek 'zbirka zemljovida' (nejasnoću uklanja sve upotrebljavajući lik *schedario*).

⁴⁵ Njem. *Lektüre* i franc. *lecture* znače 'čitanje'. Njem. lik znači i 'štivo' čija se namjena može precizirati ('školsko', 'dječje', 'za vrijeme god. odmora'). Hrv. *lektira* ima predložak u *Schullektüre* i nema veze s franc. značenjem 'umijeće čitanja' (njem. *Lesevermögen*) koje, skupa s pisanjem (franc. *écriture*) djeca nauče u prvom razredu.

⁴⁶ Ova hrv. imenica ima više veze s njem. glagolom *maniküren* 'manikirati' i s njem. *Maniküre*, s. f. 'njegovanje ruku (nokata)', nego s franc. *manucure*, jer franc. imenica primarno znači mušku ili žensku osobu koja se profesionalno bavi tim poslom (*le / la manucure*), za što se u hrvatskom razgovornom jeziku sve više rabi *maniker* / *manikerka* mjesto starijih likova *manikir* / *manikirka*. Hrvati koji poznaju velik broj glagola na -irati (od njem. -ieren) pogriješno drže da i *manikirati* spada u tu skupinu.

⁴⁷ U značenju 'koricе za ulaganje', 'velika plosnata torba koja, uz ostalo, služi i za nošenje crteža i zemljovida'. U srednjelat. postojao je termin *mappa* 'zemljovid' koji se sačuvao u slože-

regres,⁵⁰ *statist*,⁵¹ *šarža*.⁵²

3.2. Rusizmi

Vrlo je vjerojatno da smo, na osnovi njihovih označitelja, sljedeće posuđenice dobili iz ruskoga:

buržuj,⁵³ *desant*,⁵⁴ *dezinformacija*,⁵⁵ već spomenuti *dežurni* (itd.), *dispanzer*,⁵⁶ *diverzant*,⁵⁷ *kapitulant*,⁵⁸ *rakurs*,⁵⁹ *revanšist*,⁶⁰ *resursi*, m. pl.⁶¹

nicama tal. *mappamondo*, franc. *mappemonde* (13. st.) što se i danas rabe samo za 'planimetrijski prikaz cijelog globusa'. Za 'zemljovid' u današnjem je talijanskom ispravno *carta* (*geografica*) (analogno *carte géographique* u francuskome).

⁴⁸ Ženski rod u oba rom. jezika nasuprot srednjemu u njemačkome (i muškome u hrvatskome) jasno pokazuje izvor našeg germanizma. K tome se slažu i glavne sem. nijanse u hrvatskome i u njemačkome.

⁴⁹ Franc. *perron* znači samo 'veliko stubište na vanjskoj strani zgrade'. U talijanskome *perone* znači samo 'potkoljениčna kost', a *perrone ne postoji. Wahrig (1977, st. 2782) prevodi njem. imenicu m. r. *Perron* 'Plattform (des Straßen- oder alten Eisenbahnwagens)'; 'Bahnsteig' (dakle 'platforma pred kolosijekom') i izvodi je od starofranc. *perron* 'großer Steinblock'.

⁵⁰ U francuskome ne postoji analogna imenica (nego samo *régression*). Samo jedna, zadnja od 4 akcepcija tal. *regresso*, izdaleka slični na glavno hrv. značenje ('povrat izdatog novca', 'odšteta').

⁵¹ Slične riječi u francuskome nema; tal. *statista* znači '(veliki) državnik'.

⁵² Nijedna od brojnih akcepcija franc. imenice ž. roda *charge* ('teret', 'teret u prenes. smislu, t. j. teška dužnost', 'funkcija') nema značenje njem. plurala ž. roda *Chargen* 'dočasnici' (u c. i k. austrijskoj vojsci postojali su likovi u jednini i množini sa značenjem 'visoki položaj', v. i *HER*, 1271).

⁵³ Od franc. *bourgeois* nastala su u ruskome dva lika: *buržuá* indekl. m. roda i *buržúj*, ž. rod *buržújka* 'izrablivač', '-ica', usp. Bielfeldt, 1982, 48.

⁵⁴ Ta je riječ (i noviji *détant* 'popuštanje političke napetosti') u hrvatskome m. roda (suprotno franc. ž. likovima *descente*, *détente*). Prva je u ruskome bila vrlo 'plodna' (Bielfeldt, 1982, 152, spominje *desántnik* 'vojniki sudionik u iskrcavanju' i pridjev *desántnyi*); drugu Bielfeldt (ib.) ne bilježi. Wahrig, 1977, 402, ima francuzizam *Détente* 'Entspannung (bes. pol.)'. Naravno, moguće je i da je *desant* ušao iz francuske u vojnu terminologiju Kraljevine Srbije (što bi dalja istraživanja mogla potvrditi ili odbaciti). U pozitivnom se slučaju vjerojatno ne bi radilo o hrv. rusizmu.

⁵⁵ Bielfeldt (1982, 145) definira rusku imenicu »auf Irreführung, Täuschung abzielende Information«, ali ne navodi odg. glagol. Zbog toga nije moguće reći, je li hrv. glagol *dezinformirati* (Anić-Goldstein 1999, 290) samostalna hrv. tvorba ili rusizam. DISC (1997, 757) datira prvu pojavu tal. imenice *disinformazione* i pridjeva *disinformato* tek 1983. (glagola ne bilježi, iako bi se on očekivao kao polazište spomenutog gl. pridjeva). Po svoj prilici nije nam trebala tal. 'poduka'.

⁵⁶ Postoji sem. razlika između ruske imenice *dispansér* (i -*sár*) i franc. *dispensaire* s. m. (Robert, 1977, 492). U potonjem su (u Francuskoj od 1827.) 'neimućni' mogli besplatno dobiti liječničku pomoć i lijekove. Datirani podaci o tome za Hrvatsku nisu mi poznati.

⁵⁷ Tipičan ruski termin iz teorije i prakse općenarodne obrane. Bielfeldt (1982, 154) kod imenice *divérsija* bilježi i staro vojno značenje ('Ablenkungsmanöver') koje nema veze s novim ('Sabotage', 'Diversion'). Lik *divérsánt* tumači s 'Diversant, Sabotageagent', iz čega je očito (usp. i još neke analogne primjere) da je DDR-statolekt bio prihvatio i. o. i taj "sovjetizam". Wahrig (1977, st. 938) pozna obje akcepcije od *Diversion* (novu, 'polit. Störung', 'Sabotage', locira u 'kommunist. Sprachgebrauch', u koji po njemu spadaju i oba značenja od *Diversant* ('Saboteur', 'Störer').

3.3. Varia

Ima, naravno, primjera kod kojih su mogući uzori čak triju stranih "velikih" jezika (na pr. *šovinist*⁶²), i takvih koje ne dugujemo nijednom "velikom" jeziku (na pr. *čokolada*⁶³).

Konačno ima i takvih posuđenica, čiji lik pokazuje da hrvatski nije, koliko mi je dosad poznato, slijedio nijedan strani jezični znak, nego je autonomno kombinirao morfeme stranog i hrvatskog podrijetla,⁶⁴ i takvih ukazujućih na semantičke inovacije koje su, po svoj prilici, plod samostalnog hrvatskog

⁵⁸ Po Bielfeldtu (1982, 279), *kapitulánt* je dio brojne leksičke obitelji koja broji 5 članova; znači 'wer sich schnell und feige ergibt, wer vor der kleinsten Gefahr kapituliert'. Wahrig (1977, 2032) daje samo prastaro značenje te imenice ('vojnik koji se shodno poglavljima posebnog ugovora (*Kapitulation*) obveže na dulju službu, za što dobiva veća mirovinska prava'). Očito je da hrv. lik nema veze s tim likom.

⁵⁹ Predložak hrv. lika neće biti franc. *raccourci* nego ruski *rakúrs* koji Bielfeldt (1982, 801) tumači 'perspektivische Lage', 'Darstellung', 'perspektivische Verkürzung'.

⁶⁰ Bielfeldt (1982, 823) definira taj lik 'Revanchepolitiker' s primjerom *fušístkie revanšísty*; uz osnovnu riječ *reváns* spominje na prvom mjestu sportsko značenje ('im Spiel'). Wahrig (1977, 3026) ne pozna *nomen agentis* nego, i. o., lik *Revanchismus* (im kommunist. Sprachgebrauch) 'Bestreben, verlorene Gebiete zurückzuerobern' (ne kaže, tko to želi). Za hrv. lik ne dolazi u obzir francuski (koji posjeduje samo adj. i supstantiv *révanchard*; v. Robert, 1553), dok bi tal. *revancista* (koji *DISC*, 1997, 2194, datira prvi put u 1955.) bio samo teoretski moguće vrelo. Po *DISC*-u prvi se revanšizam pojavio u Francuskoj nakon izgubljenog rata s Prusijom (1870.).

⁶¹ Franc. lik *ressource* je ž. roda pa je vjerojatnije da je plural ruskog lika (koji je m. roda), tj. *resúrtsy*, poslužio kao predložak za hrv. plural *resursi*, što nije rečeno u Anič-Goldstein (1999, 1099) koji uopće ne spominju franc. lik (nego dva milenija stariji lat. glagol *resurgere*). HER (2002, 1128) je "bliže istini", jer barem spominje franc. lik.

⁶² Nije potrebno dokazivati da franc. lik *chauvin* (postoji i ž. r. *chauvine*) nema izravne veze s hrv. likom koji je mogao nastati po ugledu na njem. *Chauvinist*, tal. *sciovinista* (*DISC*, 1997, 2390, ga datira u 1939.) ili ruski *šoviníst* (Bielfeldt, 1982, 1099). Engl. *chauvinist* ne mećem u prvi plan, jer on uzmiče pred amer.engl. *jingo*. U najnovijem hrvatskom novinskom jeziku taj naš rusizam uzmiče pred (ruskim) sinonimom *nacionalist* (usp. Bielfeldt, 1982, 440).

⁶³ Prof. L. Bulczu saopćio mi je, na moj upit, da u mađarskome postoji lik *csokolade* (na što sam i ja intuitivno pomišljao; naravno, trebalo bi istražiti i druge slav. jezike, ali ne ruski koji ima *šokolad* m. r.; možda češki i slovački). Time ne bismo automatski objasnili zašto hrvatski i mađarski imaju, koliko mi je zasad poznato, u tom liku foneme /č/ i /d/, a drugi veliki jezici (i španjolski) samo jedan od ta dva fonema. Usput budi rečeno, da bi trebalo istražiti imaju li, i za koje primjere, pravo Hadrovics (1978) i Pellegrini (1976), da su neki talijanizmi došli u hrvatski preko mađarskoga. Kao raritet ističem, da su neki (da li samo bošnjački) turcizmi francuskog podrijetla: Franolic (1976, 192) bilježi da "starija generacija u Bosni" željeznicu zove *šmendefēr* ili *šmendüfēr*, prema turskome *sömendöfer* < franc. *chemin de fer*.

⁶⁴ Spomenuo bih više kao poticaj za mlađe istraživače: *derutan* (franc. imenica *déroute* 'totalni poraz', 'bezglavo bježanje' > njem. *Deroute* 'isto', 'financijski slom' nisu urodili pridjevom koji bi značio 'oronuo', 'u raspadanju'), da rječnici raznih velikih jezika ne spominju *debalans*, *rebalans*, *diskutant* (Bielfeldt, 1982, 157, ima germanizam *disputánt* 'sudionik u javnoj raspravi o nekoj znanstvenoj temi'), *diskusant* (koji u bolničkom žargonu znači 'pacijent čija je pločica na kralježnici oboljela') itd.

razvoja inače dobro poznatih jezičnih znakova nehrvatskog podrijetla.⁶⁵ Posebno je vrijedan pažnje, barem za mene, športski neologizam *lažirati*.⁶⁶

Iako naša tema ne ulazi u tzv. pseudolatinizme, spomenuo bih na kraju jedan nazovilatinizam, očito skovan u njemačkome; nad njim se zgražaju svi oni koji dobro poznaju latinski.⁶⁷

Upotrijebljena djela

Anić, Vladimir (1991²), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, Novi Liber.

Anić, Vladimir – Goldstein, Ivo (1999), *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, Novi Liber.

Anić, Vladimir et alii (2002), *Hrvatski enciklopedijski rječnik (HER)*, Zagreb, Novi Liber.

Ammon, Ulrich (2000), *Sprache – Nation und die Plurinationalität des Deutschen*, *NuS*, 509–524.

ARj. = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I–XXIII*, Zagreb, JAZU, 1880.–1976.

Bielfeldt, Hans Holm (1982¹⁴), *Russisch-Deutsches Wörterbuch*, Berlin, Akademie-Verlag.

Bione, Cesare (1942), *Vocabolario della lingua latina (latino-italiano e italiano-latino) per le scuole italiane*, Milano, Signorelli.

Bloch, Oscar – Wartburg, Walther von (1968⁵), *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, Presses universitaires de France.

Devoto, Giacomo (1967), *Avviamento alla etimologia italiana. Dizionario etimologico*, Firenze, Felice Le Monnier.

DISC → Sabatini-Coletti.

⁶⁵ Mislim na lik *relacija* u primjeru: »Od ... do ... vlak br. ... ne prometuje na relaciji X – Y zbog popravka pruge«.

⁶⁶ Anić-Goldstein (1999, 769–770) pomišljaju na franc. glagol *lâcher* 'prepustiti'. Nije teško objasniti ozvučenje suglasnika (»unakrštanje s *laž* / *lagati*«; usp. *HER*, 2002, 663), ali time nismo saznali, tko je prvi upotrijebio eventualni glagol (**laschieren* / *lagieren*); možda su Hrvati samo skovali dva analogna glagola (usp. Anić-Goldstein, 1999, 767, *laširanje* 'prvi samostalni let (bez učitelja) učenika tijekom školovanja', za koji ovi autori predlažu isti etimon, u čemu ih slijedi *HER*, 2002, 660).

⁶⁷ U katalogizima njemačkih muzeja navode se *Exponate* koji lik Wahrig (1977, 1219) dovodi u vezu s lat. *exponere* 'öffentlich darstellen' (iako trpni gl. pridjev tog glagola glasi *expositus*, 3). U njem. postoji ispravno izveden glagol *exponieren* (koji znači i. o. i 'izložiti opasnosti', samo je njegov particip *exponiert*). *Exponat* 'muzejski izložak' se može shvatiti kao analogija s *Derivat*, uz koji postoji njem. tvorba *derivieren*, koja stvarno ima veze s lat. *derivare* (dakle s glagolom prve konjugacije, što *exponere* nije). Ruse to, naravno, nije smetalo da po njem. uzoru stvore *ksponat* (v. Bielfeldt, 1982, 1108) pa ne mora ni nas, no bez poznavanja kronoloških podataka o našoj muzejskoj terminologiji ostaje *sub iudice* problem, je li *eksponat* naš germanizam, rusizam ili nešto treće.

- Ebner, Jakob (1998²), *Wie sagt man in Österreich? Wörterbuch der österreichischen Besonderheiten*, Mannheim – Wien – Zürich, Duden.
- ERHSJ → Skok, Petar.
- Faulhaber, Charles B. et alii (izd.) (1983), *Florilegium Hispanicum. Medieval and Golden Age Studies Presented to Dorothy Clotelle Clarke*, Madison, WI, Hispanic Seminary of Medieval Studies.
- Franolic, Branko (1975), *L'influence de la langue française en Croatie d'après les mots empruntés*, Paris, Nouvelles Editions Latines.
- Franolic, Branko (1976), *Les mots d'emprunt Français en Croatie*, Paris, Nouvelles Editions Latines.
- Gardt, Andreas (izd.) (2000), *Nation und Sprache. Die Diskussion ihres Verhältnisses in Geschichte und Gegenwart*, Berlin – New York, Walter de Gruyter.
- Graur, Alexandru (1963), *Etimologii românești*, București.
- Hadrovics, László (1978), Die Möglichkeit ungarischer Vermittlung bei den italienischen Lehnwörtern im Serbokroatischen, *Giano Pannonio*, I, 119–127.
- HER → Anić, Vladimir et alii (2002).
- Hillen, Wolfgang (1973), *Sainéans und Gilliérons Methode und die romanische Etymologie*, Bonn, Romanisches Seminar der Universität Bonn (*Romanistische Versuche und Vorarbeiten*, 45).
- Jedlička, Alois (1990), Zur Rezeption der Prager Schule im Bereich der Standardologie, *Wiener slavistischer Almanach*, 25–26, 205–215.
- Jernej, Josip (1956), Sugli italianismi penetrati nel serbo-croato negli ultimi cento anni, *Studia Romanica*, I, 1, 54–82.
- Jernej, Josip (1959), Glagoli na *-irati* u XVII. i XVIII. stoljeću, *Filologija*, 2, 31–40.
- Koller, Werner (2000), *Nation und Sprache in der Schweiz*, *NuS*, 563–609.
- Lange-Kowal, Ernst Erwin (1975), *Langenscheidts Handwörterbuch Französisch, I–II*, Berlin – München – Zürich, Langenscheidt.
- Lazić, Margareta (1977), On the usage of the verbal suffix *-ira-*, *-isa-*, *-ova-* of Serbo-Croatian, *Revue Roumaine de Linguistique*, XXII:1, 39–44.
- Macchi, Vladimiro (1978), *Langenscheidts Grosswörterbuch Italienisch, I–II*, Berlin – München – Wien – Zürich, Langenscheidt.
- Malkiel, Yakov (1967), Each word has a history of its own, *Glossa*, I:1, 137–149.
- Malkiel, Yakov (1983), Spanish *estribillo* 'refrain': Its Proximal and Distal Etymologies, u: Faulhaber, Charles B. et alii (izd.), 29–43.
- Malkiel, Yakov (1988), *A Tentative Autobiography*. With an Introduction by Henry Kahane, Berkeley and Los Angeles, University of California Press (*Romance Philology. Special Issue*, 1988–1989).
- Matasović, Ranko (2000), »Etimologija«; »Slojevi hrvatskoga leksika«, *HER*, str. XV–XVIII.

- Matica hrvatska (1967), *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika, I–II (A–K)* (predvideni svesci III–IV nisu izašli), Zagreb, Matica hrvatska.
- Matica srpska (1967–1976), *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika, I–VI*, Novi Sad, Matica srpska.
- Matl, Josef (1968), *Das romanische Element am Balkan mit besonderer Berücksichtigung der italo-romanischen Kulturausstrahlung*, u: Wunsch, Walter (ur.), *Das romanische Element am Balkan. III. Grazer Balkanologentagung*, München, R. Trofenik (*Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des nahen Orients, VII. Band*), 33–52.
- Meier, Harri (1965), *Zur Geschichte der romanischen Etymologie*, *Archiv für das Studium der neueren Sprachen*, 201, 81–109.
- Menge, Hermann – Pertsch, Erich (1973/16), *Langenscheidts Taschenwörterbuch der lateinischen und deutschen Sprache. Erster Teil. Lateinisch-Deutsch*, Berlin – München – Zürich, Langenscheidt.
- Messinger, Heinz – Rüdberg, Werner (1987/18), *Langenscheidts Handwörterbuch Englisch*, Berlin – München – Wien – Zürich, Langenscheidt.
- Meyer, Kurt (1989), *Wie sagt man in der Schweiz? Wörterbuch der schweizerischen Besonderheiten*, Mannheim – Wien – Zürich, Duden.
- Muhr, Rudolf – Schrodtt, Richard – Wiesinger, Peter (izd.) (1995), *Österreichisches Deutsch. Linguistische, sozialpsychologische und sprachpolitische Aspekte einer nationalen Variante des Deutschen*, Wien.
- Muljačić, Žarko (1962), *Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. st.*, *Rad*, 327, JAZU, Zagreb, 237–380.
- Muljačić, Žarko (1970), Recenzija J. Matl, 1968, *Zbornik za filologiju i lingvistiku, knj. XIII/2*, 314 (N. B. u sklopu recenzije zbornika ur. od W. Wünscha, 313–316).
- Muljačić, Žarko (1971), *Sui veri e sui presunti romanismi del serbo-croato*, *Die Welt der Slaven*, XVI:1, 42–46.
- Muljačić, Žarko (1973), *Gli pseudoromanismi del croato come pietra d'inciampo nell'insegnamento dell'italiano*, u: Petronio, Giuseppe (izd.), *La traduzione. Saggi e studi*, Trieste, Ed. LINT, 295–302.
- Muljačić, Žarko (1977a), *A che punto è l'etimologia romanza?*, u: Simone, Raffaele – Vignuzi, Ugo (ur.), *Problemi della ricostruzione in linguistica. Atti del Convegno internazionale di studi, Pavia, 1–2 ottobre 1975*, Roma, Bulzoni, 169–176 (*Pubblicazioni della SLI*, 11).
- Muljačić, Žarko (1977b), *Sul termine agrario croato kućica 'fossetta per piantarvi ortaggi'* (ted. 'Setzbeet'), *Balkan-Archiv, Neue Folge*, 2, 80–90.
- Muljačić, Žarko (1978), *Lingue romanze e lingue slave*, u: Varvaro, Alberto (ur.), *XIV Congresso internazionale di linguistica e filologia romanza, Napoli, 15–20 aprile 1974. Atti. Volume I*, Napoli – Amsterdam, Gaetano

- Macchiaroli – John Benjamins B. V., 407–421; *Discussione*, 422–429.
- Muljačić, Žarko (1979a), Per un 'Dizionario storico degli europeismi' (DSE), u: Mair, Walter – Sallager, Edgar (izd.), *Sprachtheorie und Sprachenpraxis. Festschrift für Henri Vernay zu seinem 60. Geburtstag*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 279–286.
- Muljačić, Žarko (1979b), Un caso di 'etimologia multipla' nell'area adriatica, *Balkan-Archiv, Neue Folge*, 4, 189–194.
- Muljačić, Žarko (1980), [Recenzija: B. Franolic, 1976], *Zeitschrift für Balkanologie*, XVI, 219–222.
- Muljačić, Žarko (1981), Un nuovo tipo di trasfereza?, u: Pöckl, Wolfgang (izd.), *Europäische Mehrsprachigkeit. Festschrift zum 70. Geburtstag von Mario Wandruszka*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 163–166.
- Muljačić, Žarko (1994a), Petar Skok come linguista, u: Richard Baum et alii (izd.), *LINGUA ET TRADITIO. Geschichte der Sprachwissenschaft und der neueren Philologien. Festschrift für Hans Helmut Christmann zum 65. Geburtstag*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 667–685.
- Muljačić, Žarko (1994b), Il posto dell'italiano ticinese fra gli italiani regionali, *Terminologie et traduction, Nr. 1*, Luxembourg, Office des publications officielles des Communautés européennes, 253–267.
- Muljačić, Žarko (1995), Petar Skok – lingvist, *Folia onomastica Croatica*, 4, 7–17.
- Muljačić, Žarko (2002), L'imbarazzo della scelta: Veneziano orientale, veneziano coloniale, veneziano *de là da mar?*, u: Van den Bossche, Bart et alii (izd.), «... E C'È DI MEZZO IL MARE»: *lingua, letteratura e civiltà marina. Atti del XIV Congresso dell'A.I.P.I. Spalato (Croazia), 23–27 agosto 2000, Volume primo*, Firenze, Franco Cesati Editore, 103–111.
- Niculescu, Alexandru (2001), Contributi romeni alla linguistica europea, u: Massariello Merzagora, Giovanna (ur.), *Storia del pensiero linguistico: linearità, fratture e circolarità. Atti del Convegno della Società Italiana di Glottologia. Verona, 11–13 novembre 1999*, Roma, Il Calamo, 113–136.
- NuS → Gardt, Andreas (ur.).
- Orioles, Vincenzo (2001), Etimologie eterodosse. Allotropi, europeismi, composti dotti, prestiti indiretti o plurimi, u: Benedetti, Marina (ur.), «Fare etimologia», *Passato, presente e futuro nella ricerca etimologica. Atti del Convegno, Università per Stranieri di Siena 2–3 ottobre 1998*, Roma, Il Calamo, 255–275.
- Pellegrini, Giovan Battista (1976), Continuatori balcanico-danubiani del veneto «ballotta», *Linguistica*, 16, 119–123. Pretiskano u: Isti (1992), *Ricerche linguistiche balcanico-danubiane*, Roma, La Fenice Edizioni, 63–69.
- Pellegrini, Giovan Battista (1981), [Recenzija: M. Pfister, 1980], *Studi Mediolatini e Volgari*, 28, 195–201.

- Pfister, Max (1980), *Einführung in die romanische Etymologie*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Pfister, Max – Lupis, Antonio (2001), *Introduzione all'etimologia romanza*, Soveria Mannelli (Catanzaro), Rubbettino.
- Rešetar, Milan (1934), [Rec. P. Skok, *Od koga naučiše jadranski Jugosloveni pomorstvo i ribarstvo? Naša pomorska i ribarska terminologija*, Split 1933], *Južnoslovenski filolog*, XII, 284–287.
- Robert, Paul (1973), *Dictionnaire alphabétique & analogique de la langue française*, Paris.
- Rot, Sandor (1998), *Multilateral language contacts in the Danube-Carpathian linguistic area and problems of plurilingualism*, u: Bombi, Raffaella – Graffi, Giorgio (ur.), *Ethnos e comunità linguistica: un confronto metodologico interdisciplinare. Atti del convegno internazionale Udine, 5–7 dicembre 1996*, Udine, Forum, 445–456.
- Rowley, Anthony (1995), *Bavarismen*, u: Muhr, Rudolf et alii, n. dj., 305–312.
- Sabatini, Francesco – Coletti, Vittorio (ur.) (1997), *DISC. Dizionario Italiano Sabatini Coletti*, Firenze, Giunti.
- Sainéan, Lazare (1925–1935), *Les sources indigènes de l'étymologie française, I–IV*, Paris.
- Sala, Marius (1999), *Du latin au roumain*, Bucarest – Paris, Univers enciclopedic – L'Harmattan.
- Skok, Petar (1971–1974), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I–IV*. Uredili akademici Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Suradivao u predradnjama i priredio za tisak Valentin Putanec, Zagreb, JAZU.
- Sočanac, Lelija (2001), *Talijanizmi u hrvatskome književnom jeziku. Doktorska disertacija*, Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Sorba, Giampaolo (2000), *I tedeschismi nella terminologia linguistica, Plurilinguismo. Contatti di lingue e culture, 7*, 187–237.
- Stojan, Slavica (2001), *Ženska zanimanja u starom Dubrovniku – Tovjernerica. SVAK SE ČUDI, A JA SE MIRAKULAM!*, *Dubrovačka Republika*, I:23, 18.
- Soussan, Jacques (1976), *Pouvez-vous Français? Programmierter Übung zum Verlernen typisch deutscher Französischfehler*, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt.
- Tekavčić, Pavao (1972), *Grammatica storica dell'italiano. Volume III: Lessico*, Bologna, Società editrice il Mulino.
- Telmon, Tullio (1994), »Etimo«; »Etimologia«, u: Beccaria, Gian Luigi (ur.), *Dizionario di linguistica e di filologia, metrica, retorica*, Torino, Einaudi, 289.
- Wahrig, Gerhard (1977), *Deutsches Wörterbuch*, Gütersloh – Berlin, Bertelsmann Lexikon-Verlag.
- Wiesinger, Peter (2000), *Nation und Sprache in Österreich*, *NuS*, 525–562.

Sui due tipi dei cosiddetti pseudoromanismi del croato

Riassunto

Dopo l'introduzione della coppia terminologica *etymologia proxima* – *etymologia remota* (che potrebbe essere allargata con: *e. remotior*, *e. remotissima* e *e. propior*) il termine tradizionale *pseudoromanismo* va abbandonato per una semplice ragione: per le lingue ricevatrici è molto più importante di conoscere la fonte diretta ("prossima") di certi loro imprestiti. Nel caso concreto bisogna dunque parlare di tedeschismi (russismi, ungherismi ecc.) del croato perché la loro "remota" origine francese (o italiana) è interessante soltanto per la lingua mediatrice (si tratta in effetti di francesismi o italianismi del tedesco, magari soltanto meridionale, del russo, dell'ungherese ecc.). La corretta interpretazione di simili problemi non interesserà soltanto le graduatorie concernenti la 'forza' relativa di determinati influssi stranieri su determinate lingue ma anche farà progredire gli aspetti teorici e pratici degli studi etimologici concernenti tutte le lingue e non soltanto il croato. Altri neologismi terminologici proposti: *etymologia proxima verticalis*, *etymologia proxima lateralis*. Si tenga pure presente che l'unica *etymologia remota* che conti è l'*etymologia remota verticalis* ossia 'omofamiliare' (il che vuol dire, tra l'altro, che gli italianisti non hanno bisogno di conoscere l'etimo etrusco del verbo latino *amāre* 'amare').

Ključne riječi: daleka etimologija (*etymologia remota*), etimologija, etimon, "iskonska" etimologija, mnogostruka etimologija, neposredna etimologija (*etymologia proxima*), "pseudoromanizmi"

Key words: distal etymology (*etymon*), multiple etymology, proximal etymology (*etymon*)